

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: СУЧАСНІ ТА ІСТОРИЧНІ КОНТЕКСТИ, КОМПАРАТИВНІ РЕТРОСПЕКЦІЇ

<https://doi.org/10.15407/uhj2023.05.023>
УДК 94(477):355.1 «2022»

Андрій ХАРУК

доктор історичних наук, професор, професор кафедри гуманітарних наук,
Національна академія сухопутних військ
ім. гетьмана Петра Сагайдачного (Львів, Україна)
andrij.kharuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3459-1657>

ХАРКІВСЬКА ОБОРОННА ОПЕРАЦІЯ (24 лютого — 14 травня 2022 р.)

Мета полягає у відтворенні ходу подій Харківської оборонної операції, яка тривала з 24 лютого до 14 травня 2022 р. **Новизна статті.** Перше у вітчизняній історіографії комплексне дослідження важливої оборонної операції російсько-української війни. **Методологія** базується на застосуванні проблемно-хронологічного, методу аналізу та синтезу, а також використанні широкого кола офіційних і неофіційних джерел. **Основні результати.** Російське командування розглядало здобуття Харкова як одне з основних завдань на етапі повномасштабного вторгнення в Україну. З огляду на близькість до кордону, місто було атаковане вже в перші години війни. Однак захопити його з ходу, як це планувалося, не вдалося. Причинами стали грамотно організована оборона, а також недооцінка противником боєздатності українських сил, що призвело до виділення для наступу на Харків відверто недостатньої кількості військ. Ці чинники також не дозволили російському командуванню здійснити блокаду міста. На початку березня 2022 р. лінія фронту в районі обласного центру стабілізувалася. Росіяни займали позиції на його північних і східних околицях, ведучи періодичні обстріли. Таке положення зберігалось до кінця квітня, коли розпочався завершальний етап Харківської оборонної операції — український контрнаступ. У результаті до 14 травня російські війська було витіснено з райо-

Цитування: Харук А. Харківська оборонна операція (24 лютого — 14 травня 2022 р.). *Український історичний журнал*. 2023. № 5 (572). С. 23—34. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.05.023>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2023. № 5 (572)

ну на північний схід від Харкова. Прорив облоги, окрім звільнення понад 20 населених пунктів, а також відкинення противника на кілька десятків кілометрів, створював серйозну загрозу для шляхів постачання ворожого угруповання на ізюмському напрямку. У результаті російському командуванню не вдалося реалізувати свій намір оточити та розбити українські війська на Донбасі. Проведений аналіз дозволив намітити **перспективи подальших досліджень**, які полягають у більш детальному вивченні ходу Харківської оборонної операції з наголосом на окремих її етапах й епізодах, пошуку нових джерел і введенні їх до наукового обігу.

***Ключові слова:** збройна агресія Російської Федерації проти України, Харківська оборонна операція, Збройні Сили України, оперативне мистецтво, тактичні рішення.*

Плануючи повномасштабне вторгнення в Україну, російське військово-політичне керівництво одним з основних завдань уважало здобуття Харкова — другого за чисельністю населення міста, потужного осередку промисловості (у тому числі військової) та важливого комунікаційного вузла нашої країни. Спроби взяти його під свій контроль росіяни робили ще навесні 2014 р., однак проголошену у квітні сепаратистську «Харківську народну республіку» було швидко ліквідовано завдяки діям правоохоронних органів і свідомих громадян. У 2022 р., коли відбулася нова спроба захопити місто, суспільно-політичні настрої переважної більшості харків'ян (як і громадян України загалом) не дозволяли розраховувати на бодай якусь підтримку антиукраїнських рухів. Тому вибір було зроблено на користь прямого збройного втручання. Плани ворога передбачали швидке здобуття Харкова, адже відстань до нього від російського кордону становить лише 40 км. Бої за місто розпочалися з першого ж дня повномасштабного вторгнення — 24 лютого 2022 р. Харківська оборонна операція, успішна для Сил оборони України, тривала понад 2,5 міс. — до 14 травня 2022 р.

Вітчизняна історіографія Харківської оборонної операції поки що не надто багата. Чи не єдиною спеціальною працею, присвяченою цьому питанню, є невелика брошура, видана Центром досліджень воєнної історії Збройних Сил України (ЦДВІ ЗС України) [1]. Тут відображено загальний хід операції, викремлено її етапи, однак допущено низку фактологічних помилок — наприклад, щодо складу російських військ, які діяли на харківському напрямку. Варто згадати й щомісячні огляди, підготовлені Національним університетом оборони України ім. І. Черняховського. Події Харківської оборонної операції відображено в перших трьох випусках серії [2, 3, 4]. З огляду на концепцію видання, в ньому подано детальні поточні огляди за офіційними українськими джерелами, без глибоких узагальнень. Ще одну публікацію хронікального плану з помісячними зведеннями бойових дій за операційними районами (напрямами) видає Генеральний штаб ЗС України [5, 6, 7]. Взаємодоповнюючи одне одного, вони дають змогу у загальних рисах відтворити хід Харківської оборонної операції. Особливість публікацій зарубіжних дослідників полягає не лише в урахуванні офіційної української інформації, але й даних з інших джерел. Як приклад можна навести статті М. Цельми [8, 9], М. Гавенди [10, 11, 12].

При відтворенні ходу Харківської оборонної операції користуватимемося періодизацією, запропонованою ЦДВІ ЗС України: 1-й етап — зрив російських планів захоплення Харкова (24 лютого — 3 березня); 2-й етап — стабілізація лінії бойового зіткнення (4 березня — 28 квітня); 3-й етап — завершення оборони Харкова (29 квітня — 14 травня) [1, С. 2—6].

Перший етап Харківської оборонної операції (24 лютого — 3 березня)

Перед початком повномасштабного вторгнення російське командування сконцентрувало на харківському, охтирському, сумському напрямках (Слобожанський операційний район) до 16 батальйонних тактичних груп (БТГр) зі складу військ Західного військового округу — 1-ї танкової, 6-ї та 20-ї загальновійськових армій [5, С. 72]. На харківському напрямку діяли підрозділи 25-ї, 138-ї, 200-ї окремих мотострілецьких бригад (ОМСБр) та низка інших частин під командуванням штабу 6-ї армії [10, С. 23]. Безпосередньо на Харків був скерований удар 25-ї ОМСБр і 2-ї бригади спеціального призначення Головного розвідувального управління (БрСП ГРУ) [1, С. 2]. Перекинута з району Мурманська 200-та ОМСБр (підготовлена для дій в умовах Арктики й укомплектована відповідною технікою) наступала зі східного боку Харківської окружної дороги та далі на південний схід, на Ізюм і Балаклію [10, С. 23].

Для оборони Харкова й Харківщини було сформоване оперативне угруповання військ (ОУВ) «Слобода». Точний час його утворення за відкритими джерелами не встановлено, однак найраніша згадка датована 27 лютого [2, С. 13]. До складу ввійшли дві окремі механізовані бригади (ОМБр), три бригади територіальної оборони, артилерійська та реактивна артилерійська бригади, тактична група «Грім», інші частини [1, С. 3]. У Харкові також знаходилися 3-тя й 5-та бригади Національної гвардії України.

Вторгнення розпочалося вдосвіта 24 лютого. Дуже швидко російські підрозділи вийшли до передмість Харкова. Базою для наступних штурмів та обстрілів міста стало с. Циркуни, розташоване на північно-східній околиці. Від 5-ї год. першого дня повномасштабної війни місто перебувало під вогнем. Особливістю бойових дій тут стало активне застосування ворогом важкої артилерії, в тому числі РСЗВ «Смерч». На інших напрямках використання артсистем було досить обмеженим — росіяни намагалися захоплювати міста та ключові пункти з ходу, діями рейдових груп [10, С. 23].

У перші дні повномасштабного вторгнення основу сил оборони Харкова, поряд із підрозділами 92-ї ОМБр і НГУ, становили три офіцерські батальйони Харківського національного університету Повітряних сил (із додаванням невеликої кількості курсантів старших курсів). Оборону міста очолив полковник Сергій Гузченко — начальник кафедри тактики ХНУПС. На визнання його заслуг 24 серпня 2022 р. офіцерові присвоєно звання почесного громадянина Харкова.

Перша атака на місто почалася близько 08:30 24 лютого ударом на Салтівку — житловий район на північному сході Харкова. Тут оборонявся один із батальйонів ХНУПС під командуванням полковника Віталія Кирпенка, а також 22-й окремий мотопіхотний батальйон 92-ї ОМБр. Два інші батальйони ХНУПС займали позиції вздовж Харківської окружної дороги, на східній і південно-східній околицях міста. Цю атаку було відбито, противник відступив до с. Циркуни. Велику роль відіграла підтримка 22-го ОМПБ, а особливо — розрахунків ПТРК, оскільки батальйон ХНУПС мав тільки стрілецьку зброю. Незабаром до оборонців цієї ділянки надійшло підкріплення — три танки зі складу Харківського інституту танкових військ. За словами полковника Ігоря Будура, начальника кафедри філософії ХНУПС, котрий воював як стрілець-гранатометник, 25 лютого росіяни знову спробували атакувати. В бою обидві сторони використовували танки. Цю атаку теж було відбито, а росіяни втратили до половини роти піхоти. Наступного дня вони застосували ударні гелікоптери, один з яких був збитий за допомогою ПЗРК розрахунком майора Дмитра Рибалка. У цих перших боях оборонці міста збагатили свій арсенал трофеями. Наприклад, батальйон полковника В. Кирпенка здобув дві зенітні установки ЗУ-23-2, встановлені на нових автомобілях КамАЗ. Розрахунки укомплектували старшокурсниками й у подальшому це озброєння активно використовувалося¹. 26 лютого російський танковий підрозділ увірвався на мікрорайон Олексіївка (північ міста), де його швидко знищили [1, С. 2].

У багатьох випадках дії російських військ на харківському напрямку важко назвати продуманими. Яскравим прикладом цього став, мабуть, найвідоміший рейд, який відбувся 27 лютого. Це була спроба прориву до центру Харкова з північного заходу підрозділу 2-ї бригади спеціального призначення. Група мала у своєму складі легкоброньовані «Тигри», але була повністю позбавлена танкової та артилерійської підтримки. Захисники міста швидко знищили броневих автомобілі, група зазнала втрат, однак тим, хто залишився, вдалося забарикадуватися в будівлі школи № 134 на вул. Шевченка, майже у центрі міста. Саме тут рейдову групу остаточно ліквідували. Сенс цього кроку росіян залишається незрозумілим, оскільки було б наївно очікувати захоплення великого обласного центру таким незначним підрозділом. Можливо, це була своєрідна розвідка боєм. Начальник Головного управління нацполіції у Харківській обл. Володимир Тимошко висловив таке припущення: «Моя особиста думка: вони абсолютно не ідіоти, у них був якийсь нормальний план. Я знаходжу лише одну відповідь: найімовірніше, їхнім завданням було зайти в одну з будівель так званого урядового кварталу, це обласна адміністрація, СБУ чи ГУНП, забарикадуватися, підняти триколор і була б картинка для всіх, що місто захоплено» [13]. У цьому бою брали участь підрозділи НГУ, територіальної оборони, 92-ї ОМБр, СБУ («Альфа»), поліції (КОРД), добровольче формування територіальної громади «Фрайкор» [14]. Сам лише перелік

¹ Інтерв'ю з полковником Ігорем Будуром, записане автором 14 березня 2022 р.

цих частин наочно показує специфіку організації оборони як Харкова, так й України, що здійснювалася не лише Збройними Силами України, а широким конгломератом — Силами оборони України.

27 лютого до Харкова прибула перша батарея 40-ї окремої артбригади, що серйозно підсилило оборонців. Того ж дня до міста ввійшли основні сили 92-ї ОМБр, які з боями відступали від кордону.

Крім атаки безпосередньо на Харків, росіяни намагались оточити місто. Вже 25 лютого було захоплено Чугуїв, розташований на південний схід від обласного центру. Тут знаходився пункт постійної дислокації 92-ї ОМБр, а також аеродром, де базувалася 203-тя навчальна авіаційна бригада, підпорядкована ХНУПС. По аеродрому ще вдосвіта 24 лютого було завдано ракетного удару. Як випливає з матеріалів Єдиного державного реєстру судових рішень, вже після удару тут було знищено (ймовірно, задля недопущення захоплення ворогом) дві наземні станції управління та чотири безпілотні літальні апарати «Байрактар ТВ2» [15]. 27 лютого росіяни захопили Куп'янськ — другий за розмірами (після Харкова) залізничний вузол області [2, С. 16].

З північного боку Харкова російські війська підійшли до м. Дергачі (за 12 км від Харківської окружної дороги), але не змогли його здобути. Спроби пробитися далі на південний захід, щоб перерізати комунікації, які з'єднували Харків із Полтавою, було заблоковано підрозділами 93-ї ОМБр.

Намагання захопити Харків із ходу провалилися. Причина була очевидною — російське військово-політичне керівництво недооцінило волю українців до опору та, як наслідок, виділило сили, яких вистачило б на рейдову чи поліцейську операцію, але аж ніяк не на повноцінний штурм великого обласного центру. Натомість ворожа артилерія зайняла позиції на північно-східних околицях Харкова й почала обстрілювати місто. Найбільше потерпав район Північна Салтівка, де тільки 3 березня внаслідок влучань горіли до 40 багатоквартирних будинків. Ще 26 лютого у Харкові довелося вимкнути газопостачання. До численних жертв серед мирного населення призвів обстріл 28 лютого району аеропорту і прилеглої житлової забудови [1, С. 3]. 1 березня ракетний удар прийшовся на центр міста, площу Свободи і розташовану тут будівлю Харківської обласної державної адміністрації, внаслідок чого загинули 29 осіб [16].

Незважаючи на терор проти цивільного населення, ворог не зміг здобути Харків та продовжував зазнавати втрат. Наприклад, 2 березня бійці 93-ї ОМБр захопили 6 танків Т-80БВМ зі складу 200-ї ОМСБр. Як наслідок, уже 3 березня в околицях Харкова росіяни перейшли до оборони. На той час на підходах до міста вони мали 6 БТГр зі складу 6-ї армії та берегових військ Північного флоту [1, С. 3].

Стабілізація лінії бойового зіткнення (4 березня — 28 квітня)

У березні Сили оборони України остаточно зупинили наступ росіян на Харків. Ворог почав зміцнювати свої позиції на північній і північно-східній околицях міста. Весь березень і квітень тривали обстріли. Водночас загарбники вели бойові дії, спрямовані на обхід Харкова з південного сходу та наступ на м. Ізюм. У березні для виконання цих завдань було виділено додаткові підрозділи морської піхоти Балтійського й Північного флотів. Спроба авангарду російської 6-ї армії обійти Харків із півдня, з району Балаклії, заблокувала наша 25-та окрема повітряно-десантна бригада [10, С. 23].

Поступово українські війська перейшли до наступальних дій — поки що в незначних масштабах. Велике значення мало визволення 6 березня підрозділами 92-ї ОМБр Чугуєва — важливого комунікаційного вузла, розташованого на шосе М 03 (Харків — Ізюм — Слов'янськ). Російські війська, які оборонялись у цьому районі, зазнали важких втрат — серед убитих були, зокрема, командири 61-ї окремої бригади морської піхоти (ОБрМП) і 31-ї окремої десантно-штурмової бригади [17]. Звільнення Чугуєва унеможливило оточення Харкова з південного боку. Українські війська також докладали зусиль для того, щоб відсунути російські позиції від околиць обласного центру. 25 березня визволено с. Мала Рогань, розташоване на захід від міста. Два дні по тому — розташоване північніше с. Вільхівка. До кінця березня на харківському напрямку були розбиті по 2 БТГр 200-ї та 138-ї ОМСБр, а також БТГр 59-го танкового полку 144-ї МСД [11, С. 18]. Росіяни, однак, надалі продовжували утримувати позиції на північних і північно-східних околицях Харкова.

Усвідомивши нереальність захоплення міста, російське командування скерувало основні зусилля на ізюмський напрямок. Здобуття Ізюма створило б умови для виходу на оперативний простір у тилу українського угруповання, яке діяло на Донбасі — у зоні операції Об'єднаних сил. Спроба захопити райцентр з ходу не вдалася. Почались артилерійські обстріли й бомбардування міста, бої за яке тривали майже місяць. Росіяни сконцентрували тут 12—15 БТГр, головним чином зі складу 144-ї МСД, але також із 47-ї ТД, 106-ї повітряно-десантної дивізії та 61-ї ОБрМП. З українського боку Ізюм обороняли різні частини, в тому числі БТГр 81-ї окремої аеромобільної бригади (ОАемБр), пізніше посилені підрозділами 95-ї окремої десантно-штурмової бригади (ОДШБр) та Сил територіальної оборони [8, С. 10]. Унаслідок значної переваги у силах після важких боїв 1 квітня росіяни змогли зайняти Ізюм [6, С. 56].

Безпосередньо на підступах до Харкова ворог продовжував бойові дії, але головним завданням тут було вже не здобуття міста, а зв'язування боєм наших військ задля недопущення перекидання їх на інші напрямки. З території Росії було підтягнуто підкріплення, тож на початку квітня під Харковом знаходилися 7 російських БТГр. Тривали обстріли зі ствольної й реактивної артилерії, від яких страждали Салтівка, Північна Салтівка, Холодна Гора, П'ятихатки, Дергачі, Олексіївка.

Харків та околиці систематично зазнавали ударів ворожої авіації, причому найбільш дошкульними вони були в перші два тижні повномасштабно-го вторгнення. Пізніше інтенсивність нальотів зменшилася — не в останню чергу завдяки успішним діям української ППО. Одним із найбільш відомих епізодів стало збиття 6 березня зенітним ракетним комплексом «Бук-М1» бомбардувальника Су-34 зі складу 47-го мішаного авіаполку. Літак упав у межах міста, його пілот заступник командира полку підполковник Максим Криштоп потрапив у полон, а штурман загинув [18].

Суттєвих втрат російська авіація зазнала під час боїв за Ізюм. 13 і 15 березня поблизу цього міста було збито 2 винищувачі Су-30СМ із 14-го винищувального авіаполку [19, С. 27]. 3 квітня жертвою української ППО став Су-35С із 159-го винищувального авіаполку [20, С. 22]. На харківському напрямку підтверджено втрати ще двох Су-34 з 47-го полку, збитих 21 і 25 квітня.

Український контрнаступ (29 квітня — 14 травня)

Логічним наслідком оборони Харкова став контрнаступ, проведений під керівництвом командувача Сухопутних військ ЗС України генерал-полковника Олександра Сирського. Його метою було розблокування міста й відтиснення ворожих військ до державного кордону в північному та північно-східному напрямках від Харкова. Додатковою ціллю було створення загрози лініям постачання ворожого угруповання під Ізюмом, що мало запобігти російському наступу на Краматорськ і Слов'янськ.

До наступальних дій залучалися сили ОУВ «Слобода» (92-га і 93-тя ОМБр, 4-та окрема танкова бригада, 81-ша ОАемБр, окремі артилерійська та реактивна артилерійська бригади, частини Сил територіальної оборони, НГУ, Державної прикордонної служби України). З російського боку їм протистояли підрозділи зі складу 6-ї Західного ВО й 41-ї Центрального ВО загально-військових армій, а також берегові війська Північного та Балтійського флотів, зокрема 25-та, 27-ма, 138-ма, 200-та ОМСБр і 61-ша ОБрМП [1, С. 7]. Безпосередньо в околицях Харкова наприкінці квітня знаходилося тільки 5 БТГр [6, С. 56]. Ураховуючи, що довжина фронту тут становила близько 100 км, на одну батальйонну тактичну групу припадало приблизно 20 км. Для порівняння: на ізюмському напрямку тоді на фронті завдовжки 60 км було 22 російські БТГр [12, С. 33]. Таким чином, вибір українським командуванням для контрудару саме харківського напрямку постає цілком обґрунтованим.

29—30 квітня підрозділи 93-ї ОМБр, наступаючи від м. Дергачі на північ уздовж дороги Т 2117, вибили окупантів із селищ міського типу Слатине і Прудянка. Росіяни почали спорудження польових укріплень на околицях смт Козача Лопань, розташованого за 2 км від українсько-російського кордону. У травні на цьому напрямку майже не велись активні бойові дії. Лише 18 травня українські війська вибили ворога з с. Дементіївка, що на схід від Прудянки [1, С. 7].

29 квітня 113-та бригада територіальної оборони (БрТрО) спільно з 3-ю бригадою оперативного призначення НГУ визволили с. Руська Лозова, розташоване на північ від Харкова на автодорозі Е 105 (паралельній до Т 2117). Унаслідок запеклих боїв ці бригади до 7 травня витіснили окупантів з с. Циркуни. Щоб уповільнити український наступ, ворог підірвав три автомобільні мости в районі Циркунів і Руських Тишків. Однак це мало допомогло й 10 травня села Руські Тишки та Черкаські Тишки, розташовані на північ від Циркунів, були звільнені.

28—30 квітня підрозділи 92-ї ОМБр і 127-ї БрТрО у результаті стрімкої атаки відкинули противника на 40 км від північно-східної околиці Харкова. 2 травня було звільнено смт Старий Салтів, розташоване на правому (східному) березі Печениського водосховища (річка Сіверський Донець), а також села Кутузівка, Верхня Роганка, Слобідське. До 6 травня було звільнено більшість сіл уздовж автодороги Т 2104 — Шестакове, Федорівка, Олександрівка, Перемога, Молодова [12, С. 35—36].

5 травня росіяни спробували відновити втрачені позиції, розпочавши контратаки в районі Старого Салтова. Однак вони були відбиті підрозділами 92-ї ОМБр. Унаслідок втрат 138-му ОМСБр довелося відвести на відпочинок до Белгорода. Тим часом наші війська просувалися далі на північ уздовж Сіверського Дінця. До 10 травня переважно силами 127-ї БрТрО було звільнено села й селища Байрак, Замулівка, Верхній Салтів, Рубіжне [1, С. 8]. Під час цих боїв на схід від Харкова 6 і 12 травня збито 2 російських ударних гелікоптери Мі-28Н із 549-го окремого вертолітного полку.

Результатом українського наступу на цьому напрямку став відступ росіян на лівий (східний) берег Сіверського Дінця. Таким чином, російські війська планомірно відкидалися від Харкова. Крім того, у зону дії нашої артилерії (зокрема реактивної) потрапив Вовчанськ — основний логістичний вузол російського угруповання, яке діяло на ізюмському напрямку.

Щоб не дати українській армії переправитися через Сіверський Донець, росіяни підірвали мости в районі Рубіжного та Старого Салтова. Крім того, підрозділи ОУВ «Слобода» перебували під постійним вогнем. Довгий час не вдавалося відкинути противника від північних околиць Харкова. Російські снаряди продовжували падати на місто.

Оцінюючи масштаби українського контрнаступу на харківському напрямку, можна зробити висновок, що він був локальним та обмежувався районом на північний схід від обласного центру. Однак його успіх змусив російське командування зробити вибір між необхідністю відбиття наступу українських військ і посиленням угруповання для продовження наступу на Слов'янськ — Краматорськ і Северодонецьк — Лисичанськ. Російське командування вирішило посилити угруповання своїх військ на харківському напрямку, перекинувши сюди частини Західного військового округу, раніше виведені з Київської та Чернігівської обл. Водночас 19 БТГр були задіяні для охорони російського кордону в Белгородській області. Крім того, частину сил довелося передислокувати, щоб не допустити просування українських підрозділів у тил російського угрупован-

ня в районі Ізюма. Росіяни приступили до облаштування нової оборонної лінії на лівому березі Сіверського Дінця, а також посилили оборону Куп'янська до 4 БТГр, що було необхідно для запобігання перерізанню шляхів постачання з Белгорода і Валуйків [1, С. 8—9].

Перегрупування російських військ не завадило нашим підрозділам вийти на державний кордон України. Першим 15 травня це зробив 227-й батальйон 127-ї БрТрО біля с. Тернова [21]. Це створило сприятливі умови для подальшого наступу на Вовчанськ. Підрозділам 92-ї ОМБр удалося форсувати Сіверський Донець у районі Старого Салтова та створити плацдарм на його лівому березі, між селами Бугаївка й Хотімля, що створило загрозу російським лініям постачання у східній частині Харківської обл.

Підсумки Харківської оборонної операції

До 14 травня стало зрозумілим, що Харківська оборонна операція виграна. З цього моменту росіяни зосередили зусилля на забезпеченні відведення військ із району Харкова, утриманні позицій і шляхів постачання на магістралях на північ і схід від міста та недопущенні просування українських військ до державного кордону.

З 12 травня росіяни більше не могли обстрілювати Харків із польової артилерії. 15 травня з евакуації додому почали повертатися жителі. З початку вторгнення російські обстріли обласного центру забрали життя щонайменше 150 мешканців, 98 об'єктів міської інфраструктури було зруйновано або пошкоджено. Найбільше постраждали Північна Салтівка, П'ятихатки, Жуковський, Рогань і Горизонт, тобто найближчі до лінії фронту райони [1, С. 9]. Утім небезпека для населення все ще існувала. Використовуючи далекобійні зенітні ракетні комплекси С-300 в режимі стрільби по наземних цілях, ворог міг обстрілювати Харків із території Белгородської обл.

На противагу відступу початку квітня 2022 р., коли російські війська покинули Київську, Чернігівську та Сумську обл., на Харківщині вони зберегли частину своїх позицій у прикордонній смузі завширшки приблизно 10 км у районі Козача Лопань — Липці — Веселе. Визволити цю територію вдалось у вересні 2022 р. під час Слобожанської наступальної операції [21, С. 13].

Харківський контрнаступ завершив 80-денну облогу, яка тривала з 24 лютого по 14 травня. Власне, це не була облога у класичному розумінні цього слова, адже росіянам так і не вдалося повністю оточити Харків і перекрити шляхи постачання. Причиною цього були провали у плануванні й розвідці, які вилились у недооцінку українських сил та волі до опору, і як наслідок — виділення недостатнього угруповання військ для проведення операції із захоплення міста. Коли ж стало зрозуміло, що швидко взяти Харків не вдасться, у росіян просто не вистачило сил реалізувати «план Б», тобто повну блокаду. Їм не вдалося не тільки перерізати лінії постачання, але навіть серйозно загрожувати їм.

Прорив облоги Харкова мав далекосяжні наслідки. Окрім звільнення понад 20 населених пунктів, а також відкинення противника на кілька десятків

кілометрів, це створювало серйозну загрозу для шляхів постачання російського угруповання на ізюмському напрямку. У результаті російському командуванню не вдалося реалізувати свій намір оточити та розбити українські війська на Донбасі. У середньостроковій перспективі контрнаступ під Харковом створив сприятливі умови для успішного проведення наступальної операції зі звільнення східних районів області, яка відбулася у вересні 2022 р. Зазначимо, що успіх контрнаступу під Харковом у квітні — травні був досягнутий без значної частки ракетно-артилерійського озброєння західного походження, яке на той момент ще не надійшло у війська на передовій. Проте з першого дня війни з великим успіхом застосовувалася західна піхотна зброя (ПТРК «Javelin», гранатомети NLAW, ПЗРК «Stinger» і «Pigun»), що прискорило ухвалення союзниками України рішень про постачання важчих та ефективніших зразків озброєння. Своєю чергою, це мало суттєвий вплив на розвиток наступних бойових дій.

Оборона Харкова стала однією з найважливіших ланок першої стратегічної оборонної операції наших сил. Її успішне проведення не тільки не дозволило противнику захопити важливий обласний центр, але й завадило дальшому просуванню російських військ углиб території України, перешкодило оточенню угруповання Об'єднаних сил на Донбасі. Водночас було створено передумови для проведення Слобожанської наступальної операції у вересні 2022 р.

REFERENCES / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Khlon, S., Pahiria, O., Poltorakov, O. "Skhidna brama derzhavy" (Oborona Kharkova (24 liutoho — 14 travnia 2022 r.). Kyiv, 2022 [in Ukrainian]. [Хлонь С., Пагіря О., Полтораков О. «Східна брама держави» (Оборона Харкова (24 лютого — 14 травня 2022 р.). Київ, 2022. 10 с.].
2. Khronika vinyu. Chastyna I (pershi 30 dib rosijsko-ukrainskoi vinyu 24.02 — 26.03.2022). Kyiv: NUOU im. Ivana Cherniakhovskoho, 2022. [in Ukrainian]. [Хроніка війни. Частина I (перші 30 діб російсько-української війни 24.02 — 26.03.2022). Київ: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2022. 220 с.].
3. Khronika viiny. Chastyna II (rosiisko-ukrainska viina 27.03 — 25.04.2022). Kyiv: NUOU im. Ivana Cherniakhovskoho, 2022 [in Ukrainian]. [Хроніка війни. Частина II (російсько-українська війна 27.03 — 25.04.2022). Київ: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2022. 240 с.].
4. Khronika viiny. Chastyna III (rosiisko-ukrainska viina 26.03 — 26.05.2022). Kyiv: NUOU im. Ivana Cherniakhovskoho, 2022 [in Ukrainian]. [Хроніка війни. Частина III (російсько-українська війна 26.04 — 26.05.2022). Київ: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2022. 272 с.].
5. Voienno-istorychnyi opys rosijsko-ukrainskoi viiny. Liutyi — berezen 2022 r. Kyiv, 2022 [in Ukrainian]. [Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Лютий — березень 2022 р. Київ, 2022. 112 с.].
6. Voienno-istorychnyi opys rosijsko-ukrainskoi viiny. Kviten 2022 r. Kyiv, 2022 [in Ukrainian]. [Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Квітень 2022 р. Київ, 2022. 148 с.].
7. Voienno-istorychnyi opys rosijsko-ukrainskoi viiny. Traven 2022 r. Kyiv, 2022 [in Ukrainian]. [Воєнно-історичний опис російсько-української війни. Травень 2022 р. Київ, 2022. 131 с.].

8. Cielma, M. Przed bitwą wszystkich bitw. Wojna w Ukrainie. *Nowa Technika Wojskowa*, 2022. 4: 8-13 [in Polish].
9. Cielma, M. Bitwa o Donbas i upadek Mariupola. *Nowa Technika Wojskowa*, 2022. 5: 10-14 [in Polish].
10. Gawęda, M. Wojna rosyjsko-ukraińska. Cz. 1. *Wójsko i Technika*, 2022. 3: 16-24 [in Polish].
11. Gawęda, M. Wojna rosyjsko-ukraińska. Cz. 2. *Wójsko i Technika*, 2022. 4: 12-20 [in Polish].
12. Gawęda, M. Wojna rosyjsko-ukraińska. Cz. 3. *Wójsko i Technika*, 2022. 5: 32-41 [in Polish].
13. Yakushko, O. Naikrytychnishyi den. Yak 27 liutoho vidbuvavsia bii za tsentr Kharkova. *Obiektiv*. 13.02.2023. URL: <https://www.objectiv.tv/uk/objectively/2023/02/13/samyj-kriticheskij-den-kak-27-fevralya-prohodil-boj-za-tsentr-harkova/> [in Ukrainian].
[Якушко О. Найкритичніший день. Як 27 лютого відбувся бій за центр Харкова. *Об'єktiv*. 13.02.2023 URL: <https://www.objectiv.tv/uk/objectively/2023/02/13/samyj-kriticheskij-den-kak-27-fevralya-prohodil-boj-za-tsentr-harkova/> (дата звернення 24.05.2023)].
14. Ivanets, O. Yak u liutomu Syly oborony Kharkova znyshchlyu spetsnaz rf u shkoli № 134. *ArmiyaInform*. 02.09.2022. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/09/02/yak-u-lyutomu-syly-oborony-harkova-znyshchlyu-specznaz-rf-u-shkoli-%e2%84%96-134/> [in Ukrainian].
[Иванець О. Як у лютому Сили оборони Харкова знищили спецназ рф у школі № 134. *АрміяInform*. 02.09.2022. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/09/02/yak-u-lyutomu-syly-oborony-harkova-znyshchlyu-specznaz-rf-u-shkoli-%e2%84%96-134/> (дата звернення 24.05.2023)].
15. Ukhvala v spravi № 642/1618/22 vid 08.12.2022 r. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. 12.12.2022. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107759505> [in Ukrainian].
[Ухвала в справі № 642/1618/22 від 08.12.2022 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. 12.12.2022. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107759505> (дата звернення 24.05.2023)].
16. Kilkist zahyblykh vid udaru po Kharkivskii obladministratsii zbilshylas do 29. *New Voice*. 02.04.2022. URL: <https://nv.ua/ukr/kharkiv/boji-za-harkiv-pid-chas-obstrilu-harkivskoji-oda-zaginuli-29-lyudey-novini-harkova-50230576.html> [in Ukrainian].
[Кількість загиблих від удару по Харківській облміністрації збільшилась до 29. *New Voice*. 02.04.2022. URL: <https://nv.ua/ukr/kharkiv/boji-za-harkiv-pid-chas-obstrilu-harkivskoji-oda-zaginuli-29-lyudey-novini-harkova-50230576.html> (дата звернення 25.05.2023)].
17. Volikovska, U. V khodi vedennia boiovykh dii zvilneno Chuhuiiv. *Glavkom*. 07.03.2022. URL: <https://glavcom.ua/news/v-hodi-vedennya-boiovih-diy-zvilneno-chugujiv-827592.html> [in Ukrainian].
[Воліковська У. В ході ведення бойових дій звільнено Чугуїв. *Главком*. 07.03.2022. URL: <https://glavcom.ua/news/v-hodi-vedennya-boiovih-diy-zvilneno-chugujiv-827592.html> (дата звернення 25.05.2023)].
18. Fedorkova, T. “Tsiu viinu my vzhe prohraly”, — Maksym Kryshstop, polonenyi u Kharkovi rosiiskiy lotchyk. *Suspilne novyny*. 07.03.2022. URL: <https://suspilne.media/216424-cu-vijnu-mi-vze-prograli-maksim-kristop-polonenij-u-harkovi-rosiiskij-lotcik/> [in Ukrainian].
[Федоркова Т. «Цю війну ми вже програли», — Максим Криштоп, полонений у Харкові російський льотчик. *Суспільне новини*. 07.03.2022. URL: <https://suspilne.media/216424-cu-vijnu-mi-vze-prograli-maksim-kristop-polonenij-u-harkovi-rosiiskij-lotcik/> (дата звернення 26.05.2023)].
19. Strembski, M. Wojna powietrzna nad Ukrainą. 24 luty — 23 marca 2022. *Lotnictwo*, 2022. 3: 16-31 [in Polish].
20. Strembski, M. Wojna powietrzna nad Ukrainą. 24 marca — 23 kwietnia 2022. *Lotnictwo*, 2022. 4: 16-29 [in Polish].

21. Minoborony: viiskovykh RF vidtisnyly do derzhkordonu na Kharkivshchyni. *Radio Svoboda*. 16.05.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kharkivska-oblast-viyskovi-kordon/31852249.html> [in Ukrainian].
[Міноборони: військових РФ відтіснили до держкордону на Харківщині. *Радіо Свобода*. 16.05.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kharkivska-oblast-viyskovi-kordon/31852249.html> (дата звернення 26.05.2023)].
22. Kharuk, A. Slobozhanska nastupalna operatsiia: peredumovy i pershyi etap (6-12 veresnia 2022 r.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 2023. 1: 5-19 [in Ukrainian].
[Харук А. Слобожанська наступальна операція: передумови і перший етап (6—12 вересня 2022 р.). *Український історичний журнал*, 2023. № 1. С. 5—19].

Надійшла / Received 18.08.2023

Andrii KHARUK

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Professor at Department of the Humanitarian Studies,
Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy (Lviv, Ukraine)
andrij.kharuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3459-1657>

KHARKIV DEFENSE OPERATION (february 24 — may 14, 2022)

The purpose of the article is to reconstruct the course of events of the Kharkiv defensive operation, which lasted from February 24 to May 14, 2022. **The novelty** is that it presents the first comprehensive study of an important defensive operation of the Russo-Ukrainian war in domestic historiography. **The research methodology** is based on the application of the problem-chronological method, the method of analysis and synthesis, and the use of a wide range of official and unofficial sources. **Main results.** The capture of Kharkiv was considered by the Russian command as one of the main tasks at the stage of a full-scale invasion of Ukraine. Due to its proximity to the border with the Russian Federation, the city was attacked in the first hours of the war. However, it was not possible to capture Kharkiv at once as planned. The reasons for this were the competently organized defense of the city, as well as the enemy's underestimation of the fighting capacity of the Ukrainian forces, which led to the assignment of an obviously insufficient number of troops for the attack on Kharkiv. These factors also did not allow the Russian command to blockade the city. At the beginning of March 2022, the front line in the Kharkiv region stabilized. Russian troops took up positions on the northern and eastern outskirts of Kharkiv, shelling the city systematically. This situation persisted until the end of April, when the final stage of the Kharkiv defense operation began — the Ukrainian counteroffensive. As a result, by May 14, 2022, Russian troops were pushed back from the region northeast of Kharkiv. The breakthrough of the Kharkiv siege created a serious threat to the supply routes of the Russian group in the Iziium direction, in addition to the liberation of more than 20 settlements, as well as pushing back the enemy for several tens of kilometers. As a result, the Russian command failed to realize its plan to surround and defeat the Ukrainian troops in Donbas. The conducted analysis made it possible to **outline the prospects for further research**, which lie in a more detailed study of the course of the Kharkiv defense operation with an emphasis on the study of its individual stages and episodes, the search for new sources, and their introduction into scientific handling.

Keywords: *armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, Kharkiv defense operation, Armed Forces of Ukraine, operational art, tactical solutions.*